

Даніель ДЕФО

ЖИТТЯ
І НЕЗВИЧАЙНІ
ТА ДИВОВИЖНІ
ПРИГОДИ
РОБІНЗОНА КРУЗО

Переклад з англійської

Київ
"ЗНАННЯ"

ПЕРЕДМОВА

Якщо колись якась історія пригод людини і варта була б оприлюднення та заслуговувала б на схвальну оцінку, то видавець певен, що це саме та історія. Перипетії, що випали на долю героя, перевершують, на його думку, усе, що було відоме до того, — навряд чи людське життя здатне вмістити більше.

Ця оповідь розказана з усією серйозністю, скромністю й релігійною повчальністю, яку кожна розумна людина може віднайти в таких подіях, як приклад для настанови іншим, а ще — щоб віддати данину і пошану мудрості Провидіння, завдяки якому, за всієї різноманітності обставин, події склалися саме так, а не якимось інакше.

Видавець певен, що ця оповідь є безсторонньою історією фактів і не містить жодних вигадок. Також він переконаний, хоч ця думка суперечлива, що уточнення й розширення, з огляду на запити читачів, будуть зайвими. Саме з цих міркувань, не змушуючи світ більше чекати, він робить йому велику послугу, видаючи цю книгу.

Даніель Дефо

Народився я 1632 року в місті Йорку в заможній, хоч і нетутешній сім'ї. Батько мій на прізвище Крейцнер¹ був чужоземець із Бремена й оселився спершу в Гуллі. Завдяки торгівлі він здобув великий достаток і, покинувши торгувати, жив у Йорку. Там він одружився з моєю матір'ю, вона була з родини Робінзонів, дуже шанованої в тих місцях. Тому моє повне ім'я — Робінзон Крейцнер, але через звичай англійців перекручувати слова, нас звать тепер Крузо. Та, власне, ми й самі так звемо себе і пишемо наше прізвище Крузо; так мене завжди звали і мої знайомі.

У мене було два старші брати. Один служив підполковником англійського піхотного полку у Фландрії, яким раніше командував славетний полковник Локгарт², убитий

---

¹ *Крейцнер* — ім'я, яке, очевидно, походить від нім. *Kreuz* — “хрест” і співзвучне з англійським *cross* — “хрест, хрестити” (стара вимова — “круз”). (Тут і далі — прим. ред.)

² *Сер Вільям Локгарт* (1621—1675) — англійський військовий діяч, прибічник Олівера Кромвеля, керував битвою (14 червня 1658 р.) під Дюнкерком (форт на узбережжі Ла-Маншу, що належав Іспанії), у якій англійці розбили іспанців.

в битві з іспанцями під Дюнкерком. Про те, що сталося з другим моїм братом, я знаю не більше, ніж мій батько чи моя мати знали про мою долю.

Оскільки я був третім сином і не був навчений ніякого ремесла, то в моїй голові дуже рано почало роїтися безліч безладних думок. Батько мій, на той час дуже старий, дав мені добру освіту, яку тільки можна здобути завдяки домашньому вихованню та місцевій приватній школі, і призначив мене вивчати право. Мене, проте, міг задовольнити лише фах моряка, і мій нахил до нього так сильно опирався батьковій волі, навіть його наказам та проханням, і вмовлянням матері та друзів, що, здавалося, в цій схильності було щось фатальне — воно штовхало мене до того злиденного життя, яке мені судилося.

Мій батько, розумна й поважна людина, здогадувався про мої поривання й серйозно та переконливо розраджував мене. Одного ранку він покликав мене до своєї кімнати, до якої прикувала його подагра, і почав палко дорікати мені з цього приводу. Він спитав, чи є якісь інші причини, крім звичайної схильності до маандрів, що спонукають мене покинути батьківський дім і рідну країну, де я легко вийшов би в люди і пильністю та працею збільшив би свій достаток, живучи в багатстві та достатку. Він сказав, що рідний край покидають у гонитві за пригодами або ті, кому нема чого втрачати, або честолюбці, які прагнуть лише збільшити свої багатства та здобути славу, беручись до справ, що виходять за межі буденного життя. Та всі ці речі або надто складні, або надто принизливі для мене. Моє ж місце — середина, тобто саме те, що можна назвати вищим ступенем середнього стану, і те, що, як він переконався на своєму багатому досвіді, є найкраще становище у світі, що дарує найбільше людського щастя. Воно позбавлене як злиднів та нестатків, тяжкої праці та страждань нижчих верств суспільства, так і пихи, розкошів,

гонору та заздощів вищих класів. Наскільки приємне таке життя, сказав він, я можу зрозуміти вже з того, що всі, хто живе в інших умовах, заздять йому. Часто самі королі скаржаться на гірку долю народжених для великих справ і шкодують, що доля не поставила їх посередині між двома крайнощами — злиднями та величчю. А розумна людина ставить таке життя за зразок істинного щастя, коли благає не давати їй ні бідності, ні багатства.

Він умовляв мене обміркувати все це, бо, казав він, я завжди бачитиму, що всі лиха розподілені між вищими та нижчими верствами суспільства, а середня ланка має найменше горя і не переживає таких злигоднів, як вищий і нижчий класи людства. Навіть тілесних і духовних недуг як природного наслідку свого побуту вони позбавлені більшою мірою, ніж ті, у кого хвороби є наслідком пороків, розкошів та надміру, з одного боку, і важкої праці, нестатків, поганого або недостатнього харчування, з іншого. Середній стан має найбільше всіляких радощів і чеснот. Мир і достаток завжди до послуг цієї верстви. Поміркованість, стриманість, спокій, здоров'я, поважне товариство, різні приємні розваги та втіхи — благословення, властиве цьому середньому станові. Люди середньої верстви також рівно проходять свій життєвий шлях і спокійно сходять з нього, не обтяжуючи себе ні фізичною, ні розумовою працею; не продаються в рабство заради шматка хліба; не мучать себе шуканням виходу зі скрутного становища, яке позбавляє душу спокою, а тіло — відпочинку; не сохнуть від заздності й не згорають на таємному вогні честолюбства. Серед сприятливих умов тихо прямують вони життєвою дорогою, свідомо вживаючи солодощів життя без домішок гіркоти, почувуючи себе щасливими і щоденним досвідом навчаючись пізнавати це дедалі глибше.

Після цього він наполегливо, але дуже доброзичливо почав просити мене не вдавати з себе хлопчика й не кида-

тись в обійми нещастя, від яких, здавалось, мене мало оборонити становище моєї родини у світі. Мені не треба тяжко працювати заради шматка хліба; батько подбав про мене й вивів би мене на той шлях, який він тільки-но радив мені обрати. А коли б я не знайшов собі щастя й долі у світі, то це була б моя недоля чи моя необачність. Він казав також, що, застерігаючи мене від кроку, який, на його думку, не принесе мені нічого, крім шкоди, він виконує свій обов'язок і знімає з себе усю відповідальність. Словом, батько обіцяв зробити мені багато чого хорошого, якби я залишився і влаштувався вдома, як він мені радив, і сказав, що не наближуватиме мою недолю, заохочуючи мене до від'їзду. На закінчення, він нагадав мені, як приклад, про мого старшого брата, якого він теж умовляв не брати участі в Нідерландській війні, але не міг нічого вдіяти — юнацькі бажання підбурили брата втекти до армії, де його й убили. І хоч батько сказав, що він ніколи не перестане молитися за мене, проте рішуче заявив, що коли я зроблю цей божевільний крок, бог не благословить мене. У майбутньому у мене буде достатньо вільного часу поміркувати над тим, як я знехтував його порадою, але тоді, можливо, вже не буде нікого поряд, хто допоміг би мені виправити помилку.

Я помітив, що під час останньої частини його промови, справді пророчої (хоч, я гадаю, мій батько й сам цього не знав), рясні сльози потекли у старого по обличчю, особливо коли він згадав про мого вбитого брата. А коли він казав, що для мене настане момент каяття, але не буде кому допомогти мені, батько від хвилювання урвав мову й пояснив, що його серце повне вщерт, і що він не може вимовити більше ні слова.

Ці слова глибоко зворушили мене, як зворушили б кожного, і я покинув думати про від'їзд до чужих країв, а вирішив залишитися вдома, як бажав того мій батько. Та ба! Незабаром усе це розвіялось, як дим, і, щоб уникнути зайвих і настирливих настанов мого батька, я через кілька

тижнів після цього прийняв рішення утекти від нього зовсім. Однак я не квапився вчинити так, як підказував мені перший порив, а вибрав час, коли моя мати, здавалося, була в кращому, ніж звичайно, настрої, і сказав їй, що мене так охопило бажання побачити світ, що я ніколи не зможу взятись як слід до роботи й довести її до кінця. Хай краще батько відпустить мене з доброї волі, бо інакше мені доведеться обійтися без його дозволу. Адже мені тепер вісімнадцять років. Пізно вже починати вчитись якогось ремесла або робитися писарем у нотаріуса. Я певен, що, якби я й обрав цей шлях, то ніколи не зміг би прослужити до кінця й утік би від свого патрона в море. А коли мати умовить батька відпустити мене в далеку подорож і та подорож мені не сподобається, то, повернувшись додому, я вже більше нікуди не поїду і докладу максимальних зусиль, щоб надолужити змарнований час.

Це дуже розгнівало мою матір. Вона сказала, що даремно говорити про це з батьком, що він дуже добре знає, що саме корисне для мене, і не дасть згоди ні на що, шкідливе для мене. Сама ж вона дивувалась, як міг я думати про такі речі після розмови з батьком, що, як їй відомо, поведився зі мною так доброзичливо й м'яко. Зрештою, мовляв, коли я хочу занапастити себе, то ніщо мені не допоможе. Але я можу бути певен, що ніколи не отримаю їхньої згоди на це. Вона зовсім не хоче сприяти моїй загибелі, і я ніколи не зможу сказати, що моя мати потурала мені в тих питаннях, у яких батько опирався.

Хоч моя мати й відмовилась клопотатись про мене перед батьком, проте, як я довідався пізніше, вона переказала йому всю нашу розмову, і батько, дуже стурбований, зітхнувши, сказав їй, що "хлопець міг би бути щасливий, залишившись на батьківщині, а коли він подається до чужих країв, то буде найжальгіднішою, найнешаснішою істотою, яка будь-коли народжувалась на світ, — я не можу погодитись на це".

Тільки приблизно через рік після цього вирвався я на волю, дарма що весь час уперто не зважав на всі пропозиції взятись до якої-небудь праці й часто докоряв батькові та матері за їхнє рішуче заперечення мого, відомого їм, природного нахилу. Аж ось одного разу в Гуллі, куди я заїхав випадково, без будь-якої думки про втечу, я зустрівся з одним приятелем, що збирався до Лондона на кораблі свого батька, і той почав умовляти мене поїхати з ним, використовуючи звичайну для моряків принаду, — він казав, що подорож нічого мені не коштуватиме. Отже, не спитавшись ні в батька, ні в матері, не повідомивши їх жодним словом і лишивши їх самих довідуватись про мій вчинок, не попросивши ні батьківського, ні Божого благословення, не зваживши ні обставин, ні наслідків, я в недобрий час, 1 вересня 1651 року, сів на корабель мого приятеля, що прямував до Лондона. Ніколи, мабуть, лихі пригоди молодих авантюристів не починались так рано й не тривали так довго, як мої. Не встиг корабель вийти з Гамбера¹, як подув вітер, і на морі знялися страшні хвилі. Я ніколи до цього не бував на морі, а тому моє тіло невимовно знесилилось і душа вжахнулась. Тільки тепер я почав серйозно замислюватись над тим, що вчинив, і над тим, як справедливо покарало мене небо за те, що я так підступно покинув батьківський дім, порушивши свої синівські обов'язки. Усі добрі поради моїх старих, сльози батька та благання матері постали в моїй пам'яті, і сумління, що тоді ще не замовкло так, як згодом, суворо докоряло мені за нехтування батьківськими порадами і за порушення моїх обов'язків перед Богом та батьком.

Тим часом вітер значно посилювався, і здіймалися дуже високі хвилі, хоч і не такі високі, як я бачив пізніше чи на які натрапив за кілька днів; але й цього було досить

---

¹ *Гамбер* — устя річок Трент та Уз (естуарій) на східному узбережжі Англії.

для молодого моряка, зовсім не обізнаного з бурями. Від кожної хвили я очікував, що вона поглине нас, і кожного разу, коли корабель падав униз — у вир чи в порожнечу — вже не сподівався виринути. У цій агонії я багато разів обіцяв собі і присягався, що, коли Бог цього разу врятує мені життя і нога моя знову ступить на суходіл, я негайно повернуся до батька і ніколи, поки живий, не сяду знову на корабель. Я присягався завжди слухати його порад і ніколи більше не наражатись на таку небезпеку. Лише тепер я зрозумів, як справедливо хвалив мій батько золоту середину; як вигідно прожив він своє життя, не знавши ні негоди на морі, ні турбот на березі. Словом, я вирішив із розкаянням повернутись додому, як справжній блудний син.

Ці розсудливі й тверезі думки снувалися в моїй голові весь час, поки лютувала буря і трохи після того. Але наступного дня вітер почав ущухати, хвилі вгамувалися, і я став поволі звикати до моря. Весь цей день, проте, я був дуже серйозно налаштований, та ще й не зовсім одужав від морської хвороби; але наприкінці дня розгодилося, вітер стих, і настав тихий, чарівний вечір. Сонце сіло при ясному небі; так само зійшло воно й наступного дня, і ясне море, за цілковитого або майже цілковитого безвітря, все залите сонячним сяйвом, було чудовим видовищем, якого я, здавалося, ніколи ще не бачив.

Я дуже гарно виспався вночі, і моя морська недуга пройшла. Я був веселий і здивовано поглядав на море, яке, ще тільки вчора люте та страшне, так швидко могло вгамуватись і прибрати такого чудового вигляду. У цей час, немов навмисне, щоб зруйнувати мої добрі наміри, до мене підійшов мій приятель, що підбив мене їхати разом з ним, і, поплескавши мене по плечу, сказав:

— Ну що, Бобе, як ти почуваш себе після всього цього? Закладаюся, що ти перелякався вчора, коли подув вітерець.